

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
Література:

1. Ісаєвич Я. Д. Ян Амос Коменський і Україна / Я. Д. Ісаєвич // Український історичний журнал. – 1967. – Березень. – № 3. – С. 129-131.
2. Кравець В. Педагогічна система Яна Амоса Коменського / В. Кравець // Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: навч. посіб. для студ. пед. навч. докл. / В. Кравець. – Тернопіль, 1996. – С. 122-178.
3. Коваленко Є. І. Коменський Ян Амос / Є. І. Коваленко // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юніком Інтер, 2008. – С. 407-408.
4. Коменський Ян Амос. Вибрані педагогічні твори: у трьох томах. Т. 1. Велика дидактика / Ян Амос Коменський; під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. А. Л. Красновського – К. : Рад. школа, 1940. – 248 с.
5. Красновский А. А. Ян Амос Коменский / А. А. Красновский. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1953. – 323 с.
6. Лордкипанидзе Д. О. Ян Амос Каменский. Изд. 2-е. / Д. О. Лордкипанидзе; [Науч. ред. А. И. Пискунов]. – М. : Педагогика, 1970. – 440 с.
7. Мединський Є. М. Братські школи України і Білорусії в XVI–XVII століттях: [монографія] / Є. М. Мединський. – К. : Рад. школа, 1958. – 210 с.
8. Мітюров Б. Н. Педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського на Україні: [монографія] / Б. Н. Мітюров. – К. : Рад. школа, 1971. – 107 с.

Чух Г. П.*

ВИКОРИСТАННЯ КІНОЕКРАНІЗАЦІЇ ТВОРІВ У СУЧАСНІЙ ШКІЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ

У статті розглянуто деякі аспекти методики використання кіноекранізації творів у сучасній шкільній літературній освіті, пропонуються методи і прийоми, доцільні при вивченні поеми Т. Шевченка «Катерина». Використання кіноекранізацій у процесі роботи над художнім текстом може стати стимулом до особистісного прочитання літературного першоджерела.

Сучасне інформаційне суспільство стикається з необхідністю змін у сфері освіти, при цьому зберігаючи найважливішу функцію школи – навчання й виховання. Використанні різних видів мистецтва на уроках розширює світогляд учнів, розвиває образне мислення, дозволить інтенсифікувати процес навчання, якість літературної освіти. Такий підхід до методики викладання літератури

---

* © Чух Г. П.

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

сприятиме формуванню читача-інтерпретатора в сучасній українській школі, за таких умов на уроці задіяні всі учні класу з найрізноманітнішими можливостями сприйняття: візуали, аудіали та кінестетики.

У сучасній методиці викладання літератури чітко окреслюється напрям вивчення літератури в системі взаємодії різних видів мистецтва. В умовах обмеженого обсягу статті розглянути всі визначені напрямки вивчення літератури в системі взаємодії різних видів мистецтва не видається можливим, тому зупинимося на одному аспекті – використанні кіноекранізацій при вивченні літературних творів.

Питання зв'язку літератури й кіно найбільш повно висвітлене в дослідженнях Є. Пасічника, Г. Клочека та ін. Але у методиці викладання літератури традиційно пропонується звертатися до перегляду кінофільму після вивчення літературного твору: «До фільмів-екранізацій ми звертаємося переважно тоді, коли художній фільм уже прочитаний і осмислений учнями й в них склалася певна естетична оцінка» [6, с. 365]. Обговорюючи літературний твір після перегляду фільму, учні аналізують його значно глибше, це дозволяє виховати активного й мислячого читача й глядача, створює можливості для вдумливого критичного читання. Подібна практика описана Є Пасічником: після ознайомлення з повістю М. Коцюбинського «Дорогою ціною» й перегляду однойменного фільму (сценарій І. Донської) учитель проводить з учнями бесіду, яка допомагає учням проникати у специфіку кіномистецтва, розвиває критичність мислення [6, с. 367]. Схожий підхід демонструє О. Дубініна, аналізуючи екранізацію С Параджанова «Тіні забутих предків». Компаративний аналіз текстового твору та його екранізації дозволяє зробити висновок, що «звукова несамовитість, специфічне музичне оформлення, символіко-алегорична пластика кадрів – усе це виявляє повсякчасне переплетіння реального і містичного світів, що було невід'ємною частиною гуцульського світобачення» [2, с. 254].

Однак у практиці роботи теза про перегляд кінофільму після вивчення літературного твору може бути змінена залежно від конкретного літературного твору, його екранізації, і навіть конкретного учнівського колективу. Часто перегляд екранізації на першому етапі

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

вивчення твору дозволяє підготувати потенційного читача до сприйняття літературного твору й покращити якість сприйняття у тих, хто уже прочитав. Художній фільм може допомогти вчителю сформувавши в учнів хоча б мінімальну уяву про героїв твору, сюжетні лінії, конфлікт. Але слід постійно наголошувати на тому, що в сучасному суспільстві актуальною є думка про те, що люди, які читають, завжди будуть керувати тими, хто дивиться телебачення. Як зазначає О. Ісаєва, «значення вдумливого критичного читання важко переоцінити. І сучасне суспільство дає школі запит: формувати вільну особистість із розвиненим критичним мисленням, здатну протидіяти масовій маніпуляції» [4, с. 25].

У деяких випадках важливою є ситуація вибору: з чого почати знайомство з твором – з читання літературного тексту чи перегляду його екранізації. Інколи просто необхідно давати можливість учневі вчитися на власних помилках, не давати йому можливості перекласти вибір на плечі іншого, слід учиня генерувати й відстоювати власні думки – учини бути вільним.

Більшість учених-методистів і учителів-практиків сходяться на тому, що повний перегляд екранізацій на уроці не є продуктивним. Найефективнішим є перегляд фрагментів, необхідних при аналізі твору. Найчастіше це відбувається на першому етапі такої роботи. Учні переглядають невелику інтригуючу частину. Після обговорення, передбачення подальших подій практично у всіх школярів формується внутрішня мотивація до читання.

Таким чином, на якому етапі уроку не використовувалася б екранізація, ця система роботи повинна стати точкою відліку в обговоренні саме літературного твору й повертати учня до книги. Завдання учителя-словесника на цьому етапі: зламати стереотип, що закріпився в свідомості багатьох учнів про те, що екранізація є тотожним перекладом літературного твору мовою зорових образів; розглянути трансформацію художнього змісту літературного твору у форматі кіномистецтва. Тільки компаративний аналіз текстового твору і його екранізації сприяє виробленню стійкої зацікавленості літературною класикою, яка дозволяє засвоїти людині необхідні ціннісні орієнтири, формує

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

самостійності мислення. Оригінальні завдання, які можна використати на таких уроках, пропонує О. Ісаєва для визначення «кодів» твору:

– сформулювати правила життя (життєве кредо) персонажа;

– виписати цитати з художнього твору, які вас збагатили або над якими хотілося б поміркувати [4, с. 27].

Сьогодні екранізація є своєрідним навігатором у світі літератури. При використанні фільму на уроці застосовується прийом переносу з одного предмета на інший: інтерес до екранізації направлений на інтерес до літератури. За свідченням європейських ЗМІ, у 2007 році після виходу чотирисерійного фільму за романом Льва Толстого «Війна і мир» (режисер Роберт Дорнгейм) у книгарнях скупили твори Толстого, що сприяло їх перевиданню, створенню нових перекладів.

Досвід учителів, які використовують кіноекранізацію при вивченні літературних творів підтверджує тезу про те, що цей метод міняє ставлення учнів до класичної літератури. Розглянемо з цієї позиції аналіз поеми Т. Г. Шевченка «Катерина». Учителю слід звернути увагу на публікації О. Бабенко «Гендерна соціалізація підлітків (на основі аналізу поеми Т. Г. Шевченка «Катерина»); А. Градовського, М. Галушка «Поетична опозиція «своєчуже» у поемі Т. Г. Шевченка «Катерина»; Н. Зарічної, Н. Тарасової «Дві «Катерини» Тараса Шевченка»; О. Пилипенка «Роздуми над Катериною Т. Шевченка: чи любили батьки свою дочку?» і кіноекранізації поеми.

Такий підхід до осмислення проблем, порушених автором, «є гарним стимулом, щоби по-новому відкривати для себе Шевченка, бо не секрет, що Шевченко, потрапляючи до нашого уявлення через шкільні хрестоматії, виявляється дещо спотвореним» І хоч ці думки висловлені ведучою культурологічних програм радіо «Ера» Яриною Скуратівською щодо творчості Шевченка в рок-музиці, вони є актуальними й для вивчення його творів у школі: «Це буде стимулом для молоді пізнавати Шевченка, відкривати його по-своєму і розуміти, що Шевченко є актуальним, цікавим, модним, якщо хочете, – і сьогодні, і завтра!» [8].

Відомо, що екранізацію поеми Т. Шевченка «Катерина» була здійснено ще у 1911 році. На афішах

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

того часу режисером зазначено К. Ганзена, постановку здійснює сценарист Ч. Сабінський. Очевидно, як і інші вітчизняні стрічки початку ХХ століття, вона є лише в архівах, можливо, і зовсім утрачена. Кілька років тому екранізувати цю поему вирішила молода режисер Н. Ноєнко (автор сценарію та режисер Наталія Ноєнко; оператор Андрій Рагулін, у головних ролях: Оксана Вергелес, Сергій Горний; музика: «ДахаБраха»). Тривалість екранізації 20 хвилин. Жанр фільму – поетична казка. І йдеться в ньому саме про таку Катерину, яку змалював Поет. Але знято це надзвичайно сучасно і стильно, а отже допоможе вчителю у роботі над аналізом твору. Після перегляду такої екранізації і вдумливого обговорення у співставленні з текстом поеми підлітки зможуть сприйняти твір Шевченка по-своєму, особливо.

Можна провести таку бесіду:

➤ Назвіть образи – персонажі поеми.

Кого мав на увазі Т. Шевченко під словом «москалі»? (За часів Тараса Шевченка «москалями» називали військовослужбовців царської армії, а «віддати в москалі» – мало значення «забрати в солдати». У більш широкому значенні «москаль» – це була свого роду чужа людина, яка виходила за рамки певного соціального середовища. І фраза «кохайтесь чорнобриві, та не з москалями» означає – живіть розмірено, у своєму соціальному середовищі, не порушуючи його рамок, наприклад, як жили батьки Катерини. А сама ж Катерина не побоялася помилитися, вийти за рамки свого соціального кола, і закохатися в ту людину, до якої потягнулося її серце [10]).

➤ Чому поет так мало розповідає про історію стосунків Катерини й офіцера? Яка мета його подальшої розповіді?

➤ Якою зображує письменник Катерину на початку твору? [3, с. 29].

➤ Велике серце Катерини, що покохало чужинця, здатне показати неймовірну палітру відчуттів – від сором'язливої і ніжної пісні, коли вона чекає милого в саду до бунтарського самоспалення у вирі найсуперечливіших почуттів, домінантою серед яких є реалізація себе у простому людському щасті й коханні [1, с. 6]. Підтвердіть ці тези рядками поеми. Чи

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

можна назвати кохання Катерини та москаля справжнім?

➤ Як поставилися односельці до Катерини? Відповідь підтвердіть рядками з поеми. (Від слів «А жіночки лихо дзвонять...» до слів «...мабуть, сама вчила»).

➤ Як поставилися батьки до доньчиного вчинку? Відповідь підтвердіть рядками з поеми. (сцена, де мати й батько з сльозами на очах виганяють Катерину та малого Івася з дому: від слів «Сидить батько кінець стола...» до «...мені легше буде») [9, с. 33-34]

➤ Як пояснити таку позицію батьків? Яка доля чекає на них?

Завдання вчителя – застерегти учнів від агресії до Катерининих батьків, допомогти розібратися у мотивації їхнього вчинку. Психологічно умотивованим є таке пояснення О. Пилипенка: «Сучасний читач, певна річ, не може не обуритися, що навіть рідні батьки фактично викинули свою дочку й онука на вулицю та ще й прокляли. Адже це – батько й мати, найближчі люди, які, здавалося б, зобов'язані підтримати єдину дочку і в радості, і в біді. До того ж вони стали дідусем і бабусею, а це неабиякий подарунок Небес. Катерина зробила єдину, але фатальну помилку у своєму житті, вона не бачила виходу, її прилюдно ганьбили, їй покрили голову, сусіди пліткували, ніби вона віддається кожному москалеві, який завертає до їхнього села, хоча Катерина за все своє життя знала лише одного чоловіка, який і занастив її. Але хіба ми любимо своїх дітей лише тоді, коли вони можуть нас чимось порадувати? Хіба не повинні ми прощати їм навіть найтяжчі провини і давати шанс знову ожити, реабілітуватися? Зрештою, справжня трагедія для Катерини розпочалася тоді, коли вона залишилася на вулиці сама, з дитиною на руках, не маючи де прихилити голови. Її неспроможність (і небажання) зняти рожеві окуляри та твезо оцінити реальність призвела до таких наслідків. Батьки розуміли, що тут є і їхня вина, адже вони не вберегли дочку» [7].

➤ Чому Катерина принижує себе, благаючи офіцера не відштовхувати її? Чи свідчить це про те, що вона втратила останню гордість?

➤ Свідомим чи несвідомим, на вашу думку, було рішення Катерини про самогубство? Чи думала вона в цю хвилину про дитину? Чому?

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

➤ Чому екранізація поеми Т. Шевченка має назву «Казка про Катерину»? Який урок має винести кожен з цієї історії? (Фільм, як і казка, має повчальний підтекст, та, власне, і текст поеми починається словами повчання:

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі – чужі люде,
Роблять лихо з вами [9, с. 29].

Традиційне тлумачення в казках і в поемі вигнання – символу того, що кожна дитина, яка осоромить свій рід, стане для нього чужою людиною. Для того, щоб цього не сталося, кожна людина повинні крок за кроком виховувати в собі моральну чистоту та почуття власної гідності. І бути обачними у своїх вчинках, аби робити менше невиправних помилок. Власне, навчити у літературному творі бачити пересторогу для себе – це і є одне з головних завдань шкільного курсу української літератури [7].

Такі уроки вдумливого компаративного аналізу текстового твору та його екранізації сприятимуть і розумінню інших поглядів на цю проблему. Уроки Шевченкової поеми слід засвоювати все життя, а отже, Шевченко сучасний! Можливо, уже будучи старшими, підлітки повернуться до обговорення порушених проблем. Цікавою є сучасна мелодрама «Катерина» (режисер картини А. Тимченко) за класичними мотивами: поема класика української літератури Тараса Шевченка, адаптована до сучасних українських реалій. Ми бачимо, що і двісті років потому історія кохання, самопожертви і зрадженої довіри актуальна [10].

Отже, використання кіноекранізацій у процесі роботи над художнім текстом є стимулом до особистісного прочитання літературного першоджерела, стає поштовхом до формування самостійності думки.

Література:

1. Градовський А., Галушко М. Поетична опозиція «своє-чуже» у поемі Т. Г. Шевченка «Катерина» // Українська мова й література в загальноосвітній школі – 2014. – № 3.
2. Дубініна О. Чи можливо екранізувати стиль? – Режим доступу: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=-2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sls_2014_11_24.pdf
3. Зарічна Н., Тарасова Н. Дві «Катерини» Тараса Шевченка // Дивослово. – 2011. – № 3. – С. 29-31

СКАРБНИЦЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

4. Ісаєва О. Формування читача-інтерпретатора у сучасній українській школі // Дивослово. – 2016. – № 2. – С. 25-27
5. Казка про Катерину. Реж. Ноєнко Н. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=kZQzZwNXGMQ>
6. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник – Київ : Ленвіт, 2000.
7. Пилипенко О. Роздуми над «Катериною» Тараса Шевченка: чи любили батьки свою дочку? – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1487.html>
8. «Рок – Кобзар» на вірші Тараса Шевченка. – Режим доступу: <http://malakava.if.ua/articles/221>
9. Шевченко Т «Катерина» // Текст цитується за виданням Шевченко Т. «Кобзар». – К., «Веселка». – 1998р
10. Телеканал «1+1» покаже серіал за мотивами поеми «Катерина» Тараса Шевченка – Режим доступу: <https://tsn.ua/glamur/telekanal-1-1-pokazhe-serial-za-motivami-poemi-katerina-tarasa-shevchenko-673760>.